

Epistemological Strategies of Islamic Government in Institutionalizing Moral Values in International Relations with Emphasis on the Qur'an and Sunnah

- Enayat Sharifi** * Associate Professor, Department of Islamic Studies, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran
- Mahmoud Ramezani Kordasiabi** Ph.D. Student in Islamic Studies Pedagogy, Field of Islamic Revolution of Iran, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran
- Abdulmotaleb Abdullah** Associate Professor, Department of Islamic Studies, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

One of the functions of an Islamic government is to institutionalize moral values in relations between Muslim and non-Muslim states and nations. Using a descriptive and analytical method, this research seeks to answer, a basic question in this regard: what are the epistemological solutions of the Islamic government in institutionalizing moral values in international relations? Strategies for institutionalizing ethical values in international relations are generally divided into practical (behavioral) and epistemological solutions. Epistemological solutions can be divided into attitudinal, tendentious and functional solutions. Towhid (Monotheism), Risalah, Imamate, and resurrection are among the most important epistemological-attitudinal solutions that play a fundamental role in institutionalizing ethics in international relations, and the religious government is obliged to work toward strengthening these beliefs. Increasing the knowledge and awareness of the people, promoting the culture of justice, endorsing religious teachings in the

* Corresponding Author: borosdar

How to Cite: Sharifi, E., Kordasiabi, M. R., Abdullah, A. (2023). Epistemological Strategies of Islamic Government in Institutionalizing Moral Values in International Relations with Emphasis on the Qur'an and Sunnah, *A Research Journal on Qur'anic Knowledge*, 14(52), 61-85.

form of free acceptance, and seeking one's rights are among the tendentious epistemological solutions, and confronting harmful ideas such as heresy, eclecticism, and skepticism are among the functional epistemological solutions of the Islamic government in institutionalizing ethics in international relations.

Keywords: Moral Values, International Relations, Institutionalization, Quran, Hadith.

روش‌های معرفتی حکومت اسلامی در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل با تأکید بر قرآن و روایات

عنایت شریفی * دانشیار گروه معارف دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

محمود رضانی دانشجوی دکتری رشته مدرس‌معارف اسلامی گرایش انقلاب اسلامی ایزان دانشگاه کردآسیابی علامه طباطبائی، تهران، ایران

عبدالمطلب عبدالله دانشیار گروه معارف دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

هدف پژوهش حاضر بیان روش‌های معرفتی حکومت اسلامی در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل می‌باشد. این پژوهش درصدد است با روش توصیفی و تحلیلی در این باره به این سؤال اساسی پاسخ دهد که روش‌های معرفتی حکومت اسلامی در نهادینه کردن ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل کدام‌اند؟ راه کارهای معرفتی در یک تقسیم بندی به راه کارهای معرفتی نگرشی، گرایشی و واکنشی تقسیم می‌شوند. دعوت به توحید، رسالت و معاد از مهم‌ترین راه کارهای معرفتی نگرشی هستند که نقش اساسی و بنیادی در نهادینه کردن اخلاق در روابط بین‌الملل دارند و حکومت اسلامی ملزم است در تقویت این باورها تلاش نماید. آگاهی بخشی و دانش افزایی ملت‌ها، بیداری وجدان ملت‌ها، کاربست حکمت، ترویج فرهنگ عدالت‌خواهی، ترویج آسان و ساده آموزه‌های دینی در میان ملت‌ها از روش‌های معرفتی گرایشی. پرهیز از اکراه و اجبار مردم در دعوت به دین، نفی اصالت خشونت در روابط انسانی، مواجهه با بدعت گذاری و مواجهه با اندیشه‌های آسیب‌زا همانند؛ بدعت گذاری، التقاط و شبهه‌پردازی از روش‌های معرفتی واکنشی حکومت اسلامی در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل می‌باشند.

کلیدواژه‌ها: ارزش‌های اخلاقی، حکومت اسلامی، روابط بین‌الملل، نهادینه‌سازی، قرآن، احادیث.

۱. مقدمه

یکی از اهداف حکومت اسلامی ساختن جامعه توحیدی و هدایت انسان‌ها به سوی ذات باری تعالی می‌باشد. برای رسیدن به چنین هدف متعالی، موظف است روش‌هایی را برای نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل اقدام نماید و روش‌هایی را که حکومت اسلامی می‌تواند در نهادینه‌سازی اخلاق در روابط بین‌الملل اقدام نماید در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان به روش‌های عملی یا رفتاری و روش‌های معرفتی تقسیم کرد. روش‌های رفتاری همچنان که از مفهوم آن مشخص است به رفتار انسان مربوط می‌شود همانند جنگ یا صلح، وفای به عهد و پیمان و... و مقصود از روش‌هایی معرفتی، روش‌هایی است که به معرفت و دانش‌افزایی ملت‌ها منجر می‌گردد و جزو بن‌مایه‌های اصلی انسان هست و این‌گونه راه‌کارها یا در حوزه بینش‌ها و نگرش‌هاست یا در حوزه مباحث فطری و گرایش‌هاست و یا در حوزه عملکردها و عکس‌العمل‌هاست. بر این اساس روش‌های معرفتی را می‌توان به روش‌های معرفتی نگرشی، گرایشی و کنشی و واکنشی تقسیم کرد. از این رو پژوهش حاضر درصدد است با روش توصیفی و تحلیلی در این باره به سؤالات ذیل پاسخ دهد:

- الف) روش‌های معرفتی نگرشی حکومت اسلامی در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل از منظر قرآن و روایات کدامند؟
- ب) روش‌های معرفتی گرایشی حکومت اسلامی در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل از منظر قرآن و روایات کدامند؟
- ج) روش‌های معرفتی کنشی و واکنشی حکومت اسلامی در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل از منظر قرآن و روایات کدامند؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

در باره پیشینه پژوهش تاکنون آثار فراوانی نگارش یافته است همانند؛ کتاب روابط بین‌الملل در اسلام اثر آیت‌الله جوادی آملی. مؤلف در این کتاب به مباحث نظری و مبانی مناسبات اجتماعی در عرضه بین‌الملل از منظر اسلام پرداخته است و کتاب سلوک بین

روش‌های معرفتی حکومت اسلامی در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی...؛ شریفی و همکاران | ۶۵

المللی دولت اسلامی اثر محمد حمیدالله که در این کتاب به کلیات حقوق بین‌الملل و موضوعاتی چون صلح، دیپلماسی و روابط خصمانه و بی‌طرفی را می‌پردازد و کتاب اخلاق و روابط بین‌الملل که شامل مجموعه مقالاتی در خصوص اخلاق و روابط بین‌الملل است که توسط مهدی ذاکریان جمع‌آوری شده است و مقاله «درک روابط بین‌المللی؛ رویکرد قرانی» اثر آقای اصغر افتخاری در فصل‌نامه روابط خارجی سال دوم شماره چهارم زمستان سال ۱۳۸۹، مقاله «بررسی انگاره‌های اخلاق اسلامی در عرصه روابط بین‌الملل»، اثر سید مهدی طاهری در فصلنامه اندیشه سیاسی اسلام شماره ۴، تابستان ۱۳۹۴، مقاله مبانی و اصول اخلاق اسلامی در روابط بین‌الملل اثر علی‌اکبر علیخانی و مقاله اسلام و روابط بین‌الملل، رویکرد هستی‌شناختی اثر داود غراباق زندی. ولی به نظر می‌رسد هیچ کدام از منابع پیشین در باره روش‌های نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌المللی از منظر قرآن و روایات نپرداخته‌اند و این مقاله اولین اثری است که در این زمینه به نگارش در می‌آید.

۲. مفاهیم

۲-۱. حکومت و حکومت اسلامی

برخی در تعریف حکومت گفته‌اند: حکومت عبارت است از مجموعه نهادهای فرمانروا، وظایف و اختیارات هر کدام از آن‌ها و روابطی که میان اندام‌های حکومتی موجود است (ر.ک؛ قاضی، ۱۳۸۳، ج ۱: ۴۲۲). برخی دیگر در تعریف آن می‌نویسند: «حکومت یعنی، تشکیلات سیاسی و اداری کشور و چگونگی و روش اداره‌ی یک کشور یا واحد سیاسی. تشکیلات دولت که علاوه بر نمایندگی‌های اجرایی، معمولاً از سه بخش مجریه، مقننه و قضاییه تشکیل می‌شود. مجموعه بنیادهای سیاسی، قوانین و آداب و رسومی که حاکمیت از طریق آن‌ها اعلام می‌شود.» (آقا بخشی، ۱۳۷۶: ۱۱۵).

بر این اساس منظور از «حکومت اسلامی» حکومتی است که شناخت و برنامه‌ریزی مدیریتی آن متکی به منابع معرفتی جامع اسلام (معارف و حیانی، عقلانی، تجربی و کارشناختی، کشفی و شهودی) بوده و مرجعیت همه‌جانبه دین را پذیرفته است و اهداف و جهت‌گیری‌ها، قوانین، مقررات و ساختارها، شرایط کارگزاران و رفتارهای آن بر اساس

منابع جامع دینی مشخص می‌گردد و دست‌کم در هیچ زمینه‌ای، با آموزه‌های دینی ناسازگاری ننماید.

۲-۲. اخلاق و اخلاق بین‌الملل

اخلاق، جمع خلق در لغت دارای دو معناست؛ برخی اخلاق را به معنای نیرو و سرشت باطنی دانسته که برای انسان، تنها با دیده بصیرت و غیر ظاهر قابل درک باشد. در برابر خلق که به شکل و صورت محسوس و قابل درک با چشم ظاهر گفته می‌شود (ر.ک؛ راغب اصفهانی، بی‌تا: ماده خلق) و برخی دیگر همان) در اصطلاح بسیاری از عالمان اخلاق مانند ابن مسکویه (۱۴۲۲ ق: ۲۲۱)، فیض کاشانی (ر.ک؛ الحقایق، ۵۴: ۱۳۴۹) و غزالی (۱۴۱۶، ج ۳: ۵۳) اخلاق را به معنای صفت نفسانی راسخ می‌دانند که انسان افعال متناسب با آن را بی‌درنگ انجام می‌دهد مانند شجاعت، کسی که دارای خلق شجاعت است در رویارویی با دشمن تردیدی به خود راه نمی‌دهد. و برخی دیگر واژه‌ی اخلاق را به هر صفتی چه پایدار و چه غیر پایدار که منشأ انجام کارهای پسندیده و نیکو و یا کارهای بد و ناپسند در انسان می‌گردد، به کار برده‌اند (ر.ک؛ مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۷: ۱۶).

مراد از اخلاق بین‌الملل چگونگی رفتار و برخورد یک جامعه اسلامی با جامعه‌ای است که اعتقادی به اسلام ندارد. اطلاق می‌گردد. منظور نگارنده از روابط بین‌الملل در این مقاله شامل تمامی جوامع غیر مسلمان اعم از کفار حربی و غیر حربی و اهل کتاب می‌باشد.

۲-۳. روش

برخی از اهل لغت روش را با مفهوم "رفتن" مترادف می‌دانند (ر.ک؛ معین، ۱۳۹۰، ج ۲: ۱۶۹، خلف تبریزی، ۱۳۵۶، ج: ۹۷) و برخی دیگر آن را مترادف "راه"، "شیوه" و "سبک" دانسته‌اند (ر.ک؛ دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۸: ۱۰۹۰۴). در اصطلاح تعاریفات مختلفی از آن ارائه شده است. برخی آن را به معنای «چگونگی پیمودن راه» می‌دانند (ر.ک؛ جوادی آملی، ۱۳۹۰: ۱۷) و برخی دیگر روش را بینگر شیوه دقیق نزدیک شدن به عالم برای فهم بهتر آن دانسته‌اند (ر.ک؛ سه‌یر، ۱۳۸۸: ۱۹).

روش‌های معرفتی حکومت اسلامی در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی...؛ شریفی و همکاران | ۶۷

و برخی دیگر آن را به «به کیفیت انتقال انسان از وضعیت نامطلوب به وضعیت مطلوب» تعریف کرده‌اند (ر.ک؛ علی پور، ۱۳۹۸: ۸۵).

به نظر می‌رسد که این تعریف اخیر، تعریف جامعی باشد چرا که براساس این تعریف، روش پلی است که دو طرف آن وضعیت موجود و وضعیت مطلوب قرار دارد. روش‌شناس در فرآیندی در صدد رفع وضعیت نامطلوب می‌باشد.

در این نوشتار منظور از روش‌ها، چارچوب و قوانین کلی است که مبلّغ با عمل به آنها برای هدایت و رشد مخاطبان به کار می‌برد.

۲-۴. روش‌های معرفتی

منظور از روش‌های معرفتی، روش‌هایی است که حکومت اسلامی می‌خواهد آگاهی‌ها و اطلاعات لازم برای افراد جامعه بدهد تا آنان با آگاهی و شناخت بیشتری با مشکلات و آسیب‌های جامعه پیدا کنند. روش‌های معرفتی در یک تقسیم‌بندی کلی به روش‌های معرفتی نگرشی، گرایشی و کنشی و واکنشی تقسیم می‌شوند. چرا که مباحث معرفتی یا در حوزه باورها و اعتقادات هستند یا در حوزه گرایش‌ها و تمایلات فطری و یا در حوزه کنش‌ها و واکنش‌ها می‌باشد.

۲-۵. نهادینه‌سازی

نهادینه شدن به فرایندی گفته می‌شود که نظامی از ارزش‌ها، هنجارها و منزلت‌ها و نقش‌های به هم پیوسته و مورد پذیرش یک جامعه ثابت می‌شود، از طریق این فرایند، رفتار خودجوش و غیر قابل پیش‌بینی جای خود را به رفتار پیش‌بینی پذیر می‌دهد (ر.ک؛ کافی، ۱۳۸۵: ۱۹۱).

شاخصه‌های نهادینه کردن رفتار مستخرج از نظرات علمی عبارت‌اند از: تبدیل به عادت شدن رفتار، عینی‌سازی رفتارها، تعیین زمان و مکان و برنامه خاص برای رفتار، اطلاع‌رسانی و آموزش نحوه رفتار و همچنین نظارت بر رفتار و کنترل هنجارشکنی که از روش‌های مورد تأکید علمی برای نهادینه شدن رفتار است (ر.ک؛ شایگان و سهرابی،

۳. روش‌های معرفتی نگرشی و نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی

منظور از روش‌های معرفتی نگرشی، آن دسته از اعتقادات و باورهای بنیادین و غیرقابل خدشه هستند که وجه تمایز اسلام و مسلمانان به شمار می‌رود مهم‌ترین آنها عبارتند از، توحید و یکتا پرستی، رسالت و نبوت و معاد می‌باشند که در اصطلاح به آنها، اصول دین و اعتقادات می‌گویند (ر.ک؛ مصباح یزدی، ۱۴۲۶ق، ج ۱: ۲۰).

۳-۱. دعوت به توحید و یکتا پرستی

از نظر قرآن کریم توحید و یکتا پرستی والاترین و بنیادی‌ترین روش معرفتی نگرشی است که به منزله ریشه درخت اسلام و روح تمامی آموزه‌های قرآن می‌باشد (ر.ک؛ ابراهیم/۲۴ و طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱: ۲۶). آگاهی بخشی جامعه انسانی به سوی فطرت خدایی، گام مهمی در درونی‌سازی ارزش‌های اخلاقی می‌باشد. وقتی ملتی به توحید و یگانگی خداوند باور و اعتقاد داشته باشند، و باور به اینکه خداوند تنها کارگردان حقیقی جهان هستی و مدیر و مدبر آن است و خود و سایر موجودات مُلک او هستند. و این امر سبب بیدارسازی آنان شده و آنان را از گمراهی نجات داده و به صراط مستقیم هدایت و در مسیر فطرت باز می‌گردند. و در نتیجه ارزش‌های اخلاقی را در خود درونی و نهادینه می‌سازند. چنانکه قرآن کریم در آیات متعددی در خطاب به کفار و مشرکین و اهل کتاب تأکید و اصرار روی مسأله توحید و یکتا پرستی که یک امری فطری هست می‌نماید: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ (آل عمران/۶۴)؛ بگو ای اهل کتاب، بیایید به سوی سخنی که میان ما و شما یکسان است که جز خداوند یگانه را نپرستیم و چیزی را همتای او قرار ندهیم و بعضی از ما، بعضی دیگر را غیر از خدای یگانه به خدایی نپذیرد» (آل عمران: ۶۴). در این آیه می‌توان گفت که نوع آدمی از کرامت سرشتی برخوردار است و نتیجه این کرامت فطری این است که پرستش غیر خدا دور از شأن و منزلت انسان است.

۲-۳. اعتقاد به رسالت و نبوت

اعتقاد به رسالت دوّمین باور دینی که رکن دین داری به شمار می‌رود. نبوت و رسالت به معنای مقام ابلاغ وحی، در مرتبه اقل، اجرای فرامین الهی و در مراتب بالاتر، تبلیغ و نشر احکام خداوند؛ تربیت نفوس از طریق تعلیم است و رسول موظف به دعوت مردم به سوی خدا، ابلاغ فرامین الهی و تلاش برای رشد فکری فرهنگی است (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴، ج ۱: ۴۴۰).

از منظر قرآن کریم انسان با همه ابعاد وجودی خود، مظهر و تجلّی اسماء و صفات الهی است و خلقت و فطرت او قابلیت‌ها و استعدادهایی دارد که پیامبران الهی با تلاوت آیات الهی از جمله فطرت (روم/۳۰) مخاطبان خود را به ارزش‌های اخلاقی و دینی دعوت می‌نمودند. و نیز با معرفی انبیای الهی به عنوان اسوه‌ها و الگوهای اخلاقی و با هدف اقتدای همه انسان‌ها (چه مسلمان و چه غیر مسلمان) به آنان تا بتواند ارزش‌های اخلاقی را در وجودشان نهادینه نماید همانند معرفی حضرت محمد (ص) و حضرت ابراهیم (ع) که به صراحت به عنوان اسوه‌ها معرفی کرده است:

«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ (احزاب/ ۲۱)؛ مسلماً برای شما در زندگی

رسول خدا سرمشق نیکویی بود».

« قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ (ممتحنه/ ۴)؛ برای شما سرمشق

خوبی در زندگی ابراهیم و کسانی که با او بودند وجود داشت» و گاهی نیز بدون چنین تصریحی، اسوه‌هایی همانند؛ حضرت یوسف (ع) به عنوان قهرمان مقاومت در مقابل شهوت (یوسف/ ۲۱-۵۶)، جوانان کهف به عنوان اسوه‌های مهاجرت در راه خدا برای رشد (کهف/ ۹-۲۶) حضرت ایوب (ع) به عنوان قهرمان صبر و تحمل در سختی‌ها و شداید (انبیا/ ۸۲)، حضرت اسماعیل به عنوان نماد تسلیم در مقابل فرمان خدا، حضرت نوح (ع) به عنوان الگوی پایداری و استقامت در تبلیغ دین (اعراف، ۵۹-۶۴) و حضرت داود (ع) به عنوان الگوی شهامت و شجاعت در مبارزه با طاغوت را معرفی می‌کند.

۳-۳. معادباوری

سومین باور و اصول دین، اعتقاد به معاد می‌باشد، معاد در اصطلاح عبارت است از باور به روز واپسین و حیات جاودان انسان پس از مرگ و نظام جزا و پاداش اعمال (ر.ک؛ شهید ثانی، ۱۳۰۴: ۶۴). اعتقاد به معاد نقش اساسی در نهادینه‌سازی اخلاق در روابط بین‌الملل دارد. چرا که اعتقاد به محاسبه دقیق و عادلانه در جهان آخرت سبب می‌شود که انسان خود را در انجام کارها آزاد نبیند و تقوا پیشه کند و دنبال گناه و نافرمانی نرود و به حقوق دیگران تعدی نکند و از هوای نفس متابعت نکند و بین آنان با عدالت رفتار کند.

اعتقاد به معاد نقش اساسی در نهادینه‌سازی اخلاق در روابط بین‌الملل دارد. چرا که اعتقاد به محاسبه دقیق و عادلانه در جهان آخرت سبب می‌شود که انسان خود را در انجام کارها آزاد نبیند و تقوا پیشه کند و دنبال گناه و نافرمانی نرود و به حقوق دیگران تعدی نکند و از هوای نفس متابعت نکند و بین آنان با عدالت رفتار کند.

۴. روش‌های معرفتی گرایشی

منظور از روش‌های معرفتی گرایشی، گرایش‌های فطری و تمایلاتی که در وجود هر فردی به ودیعه گذارده شده است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

۴-۱. آگاهی بخشی و دانش‌افزایی ملت‌ها

آگاهی بخشی ملت‌ها در ابعاد مختلف زندگی گامی مهمی در درونی‌سازی ارزش‌ها از منظر قرآن کریم می‌باشد چرا که این عامل سبب بیدارسازی ملت‌ها شده، ابتدا آنها از نگرانی نجات می‌یابند و آنگاه به صراط مستقیم و در مسیر فطرت بازمی‌گردند. به عبارت دیگر از ردائل اخلاقی پیراسته و به فضایل اخلاقی آراسته می‌شوند (ر.ک؛ کلینی، ۱۳۴۰۷، ج ۲: ۲۳).

قرآن کریم، در روش تبلیغی خود، سعی نموده است برای ازبین بردن جهل و نادانی انسان‌ها، سطح علم و آگاهی را افزایش دهد و بینش‌ها و آگاهی‌های افراد در ابعاد؛ حقیقت هستی و خدا، انسان، نظام هستی، مرگ و عالم پس از آن و را ایجاد نماید.

۴-۲. کاربست حکمت

در قرآن کریم حکمت در کنار «موعظه» و «مجادله» مورد توجه قرار داده است: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَدِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (نحل/۱۲۵)؛ با حکمت و اندرز نیکو، به راه پروردگارت دعوت نما! و با آنها به روشی که نیکوتر است، استدلال و مناظره کن».

"حکمت" به معنی علم و دانش و منطق و استدلال است، و در اصل به معنی منع آمده و از آنجا که علم و دانش و منطق و استدلال مانع از فساد و انحراف است به آن حکمت گفته می‌شود (ر.ک؛ مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴، ج ۱۱: ۴۵۵). در میان مفسران درباره حقیقت حکمت، دو دیدگاه وجود دارد: مشهور مفسران حکمت را به معنای حجت، معرفت، کلام صواب و سخن استوار گرفته‌اند (ر.ک؛ زمخشری، ۱۴۰۷، ج ۲، ۶۴۴، طباطبائی، ۱۴۰۷، ج ۱۲: ۳۷۱، مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴، ج ۱۱: ۴۵۵). برخی حکمت را ناظر به شیوه تبلیغ می‌دانند معتقدند که هر چیزی را سر جای خود نهاده و مقتضیات را منظور داشت و مطابق با مقتضای حال عمل کرد (ر.ک؛ سید قطب، ۱۴۱۲، ج ۵: ۲۹۲) به نظر می‌رسد، بین دو دیدگاه منافاتی وجود ندارد و شامل حکمت در محتوا و نیز برهان و حکمت در شیوه تبلیغ و حکمت در رعایت حال مخاطبین و مقتضای حال است.

۴-۲-۱. برهان و استدلال

این روش از روش‌هایی است که قرآن کریم در شیوه تربیتی خود به کار برده و براهین منطقی علمی در سطوح مختلف برای مسائل گوناگونی آورده است و در موارد فراوانی مخالفان را دعوت به اقامه برهان و استدلال نموده است. «قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (بقره/۱۱۱)، انبیاء/۲۴، نمل/۶۴ و ...)؛ ای پیامبر! بگو اگر راست می‌گویید، برهانتان را بیاورید».

در مواردی هم به شبهات کفار، منافقین و اهل کتاب پرداخته و با براهین فلسفی به آنها پاسخ داده است؛ چنانکه درباره وجود خداوند می‌فرماید: «أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ (طور: ۳۵)؛ آیا آنها بی‌هیچ آفریده شده‌اند، یا خود خالق خویشند؟!»

این عبارت کوتاه در حقیقت اشاره به برهان معروف علیت است که در فلسفه و کلام برای اثبات وجود خداوند آمده است (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴، ۲۲، ص ۴۵۲ - ۴۵۴)

۴-۲-۲. مخاطب‌شناسی

با دقت در روش‌های تبلیغی قرآن کریم نمونه‌های فراوانی را می‌بایم که با مردم به اندازه عقل‌شان سخن گفته و روش مخاطب‌شناسی را رعایت کرده است. همانند آیاتی که در مکه نازل شده است فقط خطوط کلی جهان بینی، توحید و مسایل اخلاقی را مطرح کرده و به احکام دشوار فرا نخوانده است و بسیاری از احکام دشوار بعد از هجرت رسول خدا (ص) از مکه به مدینه نازل شده یعنی وقتی فکرها و اندیشه‌ها عوض شد و جهان بینی الحادی به جهان بینی توحیدی تبدیل شد آنگاه به احکام سخت و دشوار فرا خواند (ر.ک؛ جوادی آملی، ۷:۸، ۱۳۷۱-۹).

۴-۲-۳. روش بیداری وجدان ملت‌ها

از شیوه‌های تبلیغی و تربیتی انبیای الهی، بیدار کردن وجدان‌های خفته است. قرآن کریم درباره بت‌شکنی حضرت ابراهیم (ع) می‌فرماید: در غیاب مردم بت‌ها را شکست و تبر را به گردن بت بزرگ انداخت. هنگامی که نمرودیان از صحرا برگشتند، پرسیدند: چه کسی این کار را با بت‌های ما انجام داده است؟ ابراهیم (ع) گفت: این کار را بزرگ بت‌ها انجام داده است. از آنها پرسید اگر سخن می‌گویند (انبیا/۵۵-۶۵). حضرت ابراهیم (ع) با این کار زمینه بیداری وجدان‌های خفته آنان را فراهم کرد و نیز در جای دیگر داستان بیداری همسر عزیز مصر را چنین گزارش می‌کند: «قَالَتْ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ (یوسف/۵۱) ، او به ناچار به گناهش اعتراف کرد و گفت که آری، من بودم یوسف (ع) را برای کامیابی به خود دعوت کردم. یوسف (ع) راستگوست. من بودم که دروغ گفتم. او با بیداری وجدانش سخنان قبلی خود را تکذیب کرد.

۳-۴. ترویج فرهنگ عدالت‌خواهی

عدل و عدالت‌خواهی در قرآن کریم جایگاهی بس والا دارد. از سوره‌های ۱۱۴ گانه قرآن کریم بیش از ۹۵ سوره به موضوع عدل و ظلم پرداخته است و در تعداد بسیار زیادی از آیات قرآن کریم به این دو واژه و مشتقات و مفاهیم مرتبط به عدل و ظلم به چشم می‌خورد. در آیات زیادی به‌طور قاطع به آن فرمان می‌دهد و آن را واجب می‌کند، چنانکه در آیه به تمام افراد باایمان فرمان می‌دهد که قیام به عدالت کنند، و در همین راستا به جامعه اسلامی متذکر می‌شود که بدی‌ها و دشمنی‌های مخالفان نباید شما را از راه عدالت بیرون برد، حتی با دشمنانتان با عدالت رفتار کنید:

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید، برای خدا به داد برخیزید [و] به عدالت شهادت دهید و البته نباید دشمنی گروهی شما را بر آن دارد که عدالت نکنید. عدالت کنید که آن به تقوا نزدیک‌تر است و از خدا پروا دارید، که خدا به آنچه انجام می‌دهید آگاه است» (مائده / ۸).

قوامین جمع قوام "صیغه مبالغه" به معنی "بسیار قیام‌کننده" است، یعنی باید در هر حال و در هر کار و در هر عصر و زمان قیام به عدالت کنید که این عمل خلق و خوی شما شود و انحراف از آن بر خلاف طبع و روح شما گردد (ر.ک؛ مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴: ج ۴)

در آیه دیگر، به حضرت داود دستور می‌دهد که میان مردم با عدالت، قضاوت کند: «ای داوود، ما تو را در زمین خلیفه [و جانشین] گردانیدیم پس میان مردم به حق داوری کن» (ص / ۲۶).

روایات بی‌شماری از پیشوایان معصوم (ع)، درباره رعایت عدالت و پرهیز از ظلم و ستم بیان شده است: (ر.ک؛ حرعاملی، ۱۳۸۳ ش، ج ۹: ۴۲ و کاشانی، ۱۴۱۵، ج ۵: ۱۰۷ و نیز ر.ک؛ مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴، ج ۴: ۳۰۲-۳۰۳).

۴-۴. ترویج آسان و ساده آموزه‌های دینی

یکی از مهم‌ترین آسیب‌هایی که جامعه دینی را تهدید می‌کند، رویگردانی افراد از دین به

تصور سخت و دشوار بودن دین‌داری صورت می‌گیرد و عملاً موجب آسیب‌هایی چون خود اجتهادی، خودرأیی، کنار گذاشتن دین، سکولاریسم و ... می‌شود.

آیات قرآن سرشار از بشارت‌هایی است که فهم دین و عمل به آموزه‌های دینی را آسان و راحت جلوه می‌دهد. بدون شک اگر حکومت دینی و مروجان دین، این حقیقت را باور کنند جذب حداکثری اتفاق می‌افتد و عملاً کسی دچار آسیب ناشی از سخت نشان دادن نخواهد شد: «خداوند راحتی شما را می‌خواهد نه زحمت» (بقره/ ۱۸۵). و در آیه دیگر می‌فرماید: «و در دین کار سنگین و شاقی بر شما نگذارد». (حج/ ۷۸).

رسول خدا(ص) شریعت و دین خود را آسا و ملایم معرفی می‌نماید» (کلینی، ۱۴۰۷،

ج ۵، ص ۴۹۴)

و در سخنی دیگر در خطاب به پیروان خود اعم از حاکمان جامعه اسلامی کارگزاران و مبلغان دینی می‌فرماید: «از سخت‌گیری (تندروی) در دین خودداری کنید چراکه خداوند دین را آسان قرار داده است. آنچه می‌توانید از دین بهره‌مند شوید چرا که خداوند کار شایسته‌ای را که ادامه یابد دوست دارد اگرچه (آن کار شایسته) اندک باشد.» (متقی هندی، ۱۳۹۷، ج ۳: ۳۵) و نیز در آموزه‌ای بلیغ و بسیار کارگشا برای حکومت دینی و همه کارگزاران تبلیغ دین یاد می‌دهد که نه خود را به رنج بیندازند و مردم را دچار رنج کنند؛ و خداوند مرا نه برای رنج دادن به دیگران برانگیخت و نه برای رنج دادن به خود بلکه مرا معلمی آسان‌گیر مبعوث کرد (ر.ک؛ همان، ج ۱۱: ۴۲۴).

۵. روش‌های معرفتی واکنشی

منظور از روش‌های معرفتی واکنشی، عکس‌العمل‌های مطلوب در قبال آسیب‌ها و پدیده‌های نامطلوب است براین اساس مهم‌ترین مصادیق روش‌های معرفتی واکنشی عبارتند از:

۵-۱. اجتناب از اکراه و اجبار مردم

یکی از مهم‌ترین راه‌کارهای معرفتی حکومت دینی برای نهادینه‌سازی اخلاق در روابط

روش‌های معرفتی حکومت اسلامی در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی...؛ شریفی و همکاران | ۷۵

بین‌الملل اجتناب از اکراه و اجبار مردم ر در پذیرش دین می‌باشد چنانکه قرآن در این باره با صراحت می‌فرماید:

«در قبول دین، اکراهی نیست. (زیرا) راه درست از راه انحرافی، روشن شده است. بنابراین، کسی که به طاغوت (بت و شیطان و هر موجود طغیان‌گر) کافر شود و به خدا ایمان آورد، به دستگیره محکمی چنگ زده است، که گسستن برای آن نیست؛ و خداوند، شنوا و داناست» (بقره/۲۵۶).

در آیه دیگر پروردگار خطاب به پیامبرش می‌فرماید:

«و اگر پروردگار تو می‌خواست، تمام کسانی که روی زمین هستند، همگی به (اجبار) ایمان می‌آوردند آیا تو می‌خواهی مردم را مجبور سازی که ایمان بیاورند؟! (ایمان اجباری چه سودی دارد؟!))» (یونس/۹۹)

در حدیثی بسیار مهم، امام رضا (ع) حکمت اجباری نبود پذیرش و آموزه‌های دینی را در چارچوب حدیث قدسی تشریح می‌فرماید:

«روزی مأمون از امام رضا (ع) پرسید: ای فرزند رسول خدا! معنای این سخن خداوند چیست؟ «وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ» (یونس: ۹۹). امام رضا (ع) به نقل از پدرانش ... از علی بن ابی‌طالب (ع) روایت کرد که مسلمانان به رسول خدا (ص) گفتند: ای رسول خدا! ای کاش هر قدر می‌توانستی مردم را مجبور به پذیرش اسلام می‌کردی تا شمار ما فراوان می‌شد و بر دشمنانش برتری می‌یافتیم.

رسول خدا | فرمود: با بدعتی که خداوند نسبت به آن چیزی که به من نفرموده، خدا را ملاقات نخواهم کرد و من از سخت‌گیران نیستم. در پی آن، خداوند این آیه را فرستاد (الایه). ما به شیوه وادار ساختن و از روی ناچاری در دنیا همان‌گونه که در آخرت با مشاهده عذاب، ایمان می‌آورند و اگر با آنان چنین کنم، استحقاق پاداش یا ستایشی از جانب مرا ندارند، ولی من خواسته‌ام تا آنان از روی اختیار بدون آنکه مجبور شوند ایمان آورند تا از این رو مستحق کرامت، تقرب و جاودانگی شوند» (ابن بابویه، ۱۳۸۸، ج ۱:

۲-۵. نفی اصالت خشونت در روابط انسانی

آئین اسلام به دلایل اخلاق‌مداری بودن اندیشه سیاسی اسلام، تحقق عدالت (نساء/ ۵۸، نحل/ ۹۰، مائده/ ۸ و ۴۲ و شوری ۱۵) و حق محوری، (نهج البلاغه، خطبه ۸۷ و خطبه ۲۱۶ و خطبه ۷۲، ۲۵۰ و حکمت، ۱۲۵) و ابزار بودن قدرت و حکومت با اصالت خشونت و خون‌ریزی در تضاد است. ولی این مسأله با آیات جهاد و جنگ در تضاد نیست چرا با بررسی آیات جهاد و جنگ در یک تقسیم‌بندی کلی به سه دسته تقسیم می‌شوند، دسته نخست آیات جهاد را مقید و مشروط به قیدهایی همانند؛ عدم ظلم و ستم، اجازه دفاع و... می‌باشند (انفال/ ۶۱ و، بقره/ ۱۹۰ و...) و دسته دیگر از آیات مطلق‌اند بدون هیچ قید و شرطی مسلمانان را دعوت به جهاد می‌کنند که بر اساس قاعده «مطلق و مقید» در علوم قرآنی، آیات مطلق بر آیات مقید حمل می‌شوند و باید در چارچوب قیود و شروطی که آیات مقید تعیین کرده‌اند تفسیر عمل شوند (ر.ک؛ سیوطی، ۱۳۶۳، ج ۲: ۳) دسته سوم آیاتی هستند که مبین‌اند و به تبیین ابعاد مختلف جهاد پرداخته‌اند بر این اساس به نظر می‌رسد که تعارض بین آیات جهاد و نفی اصالت خشونت وجود ندارد.

به نظر می‌رسد این آموزه نبوی، چه در بُعد پیامبری و به عنوان حاکم جامعه اسلامی مطرح شده است و اگر این رویکرد، در سازوکار حکومت دینی جنبه اجرایی پیدا کند، لذت و اشتیاق دین‌داری بیش از پیش گسترش خواهد یافت و عملاً آسیب‌ها - که بیشتر معلول نقص‌ها و سوء اشتیاق هستند - بروز نمی‌یابد.

۳-۵. مواجهه با بدعت‌گذاری

بدعت در اصطلاح عبارت است از عملی که اصل و پایه‌ای در شریعت نداشته باشد، یا وارد ساختن چیزی در دین که جزء دین به شمار نمی‌رود (ر.ک؛ شهید ثانی، ۱۳۹۸، ج ۱: ۵۸۱) برخی دیگر بدعت را اعم از زیاد کردن چیزی در دین یا کم کردن از آن دانسته‌اند (ر.ک؛ علم‌الهدی، ۱۴۱۰، ج ۲: ۲۶۴).

خطر بدعت در دین آن قدر زیاد است که با بروز هر کدام از آن، یکی از احکام و یا آموزه‌های دینی از جامعه رخت بر می‌بندد چرا که هدف اصل هر بدعت، مقابله با یک آموزه صحیح اعتقادی است. درست مثل یک جنس تقلبی که می‌خواهد جایگزین جنس اصلی شود.

در قرآن کریم خدای تعالی بدعت‌گذارانی را که می‌خواستند احکام جدیدی را در جامعه اسلامی وارد کنند به شدت واکنش نشان می‌دهد به‌ویژه آنکه اهل بدعت، نوعاً افرادی هستند که عالم به آن هستند و به طور عمدی درصدد ترویج آن هستند این افراد به نوعی، مستقیم در مقابل پروردگار قرار گرفته‌اند. خداوند در آیه ۱۴۵ سوره انعام، از پیامبرش می‌خواهد با بدعت‌های پدید آمده در دین، این گونه مبارزه کند: «بگو: در آنچه بر من وحی شده، هیچ غذای حرامی نمی‌یابم بجز اینکه مردار باشد، یا خونی که (از بدن حیوان) بیرون ریخته، یا گوشت خوک - که این‌ها همه پلیدند - یا حیوانی که به گناه، هنگام سر بردن، نام غیر خدا [نام بت‌ها] بر آن برده شده است» اما کسی که مضطر (به خوردن این محرّمات) شود، بی‌آنکه خواهان لذت باشد و یا زیاده‌روی کند (گناهی بر او نیست) زیرا پروردگارت، آمرزنده مهربان است».

در آیه دیگری پروردگار این افراد را ستم‌کارترین افراد معرفی می‌کند: «پس چه کسی ستمکارتر است از آن کس که بر خدا دروغ می‌بندد تا مردم را از روی جهل گمراه سازد؟! خداوند هیچ‌گاه ستمگران را هدایت نمی‌کند» (انعام/۱۴۴).

حساسیت دین اسلام بر بدعت به‌گونه‌ای است که می‌توان آن را جز اولیات و بدیهیات برشمرد. به‌گونه‌ای که امام صادق (ع) به نقل از پدرش امام محمدباقر (ع) و به نقل از جدش حضرت علی بن الحسین (ع) می‌فرماید: «رسول خدا (ص) هرگاه خطبه می‌خواند، پروردگار را ستایش می‌کرد و بر او درود می‌فرستاد و سپس می‌فرمود: همانا راست‌ترین گفتار، کتاب خدا و بالاترین هدایت، هدایت محمد و بدترین کارها، بدعت‌هاست و هر بدعتی گمراهی است» (مجلسی، ۱۴۱۳، ج ۱۶، ۲۵۶).

مقابله با بدعت‌گذاران آن قدر اهمیت دارد که اگر گفته شود همه سازوکارهای

حکومت دینی باید در این خصوص به کار گرفته شود، درست می‌باشد. رسول خدا(ص) فرمود: «هرگاه شگاکان و بدعت‌گزاران پس از من را دیدید، از آنان بیزاری نشان دهید و تا می‌توانید به ایشان دشنام دهید و بد بگویید و بر آنان بتازید، تا از تباه کردن اسلام ناامید شوند، و مردم از آنان بر حذر باشند و از بدعت‌های آنان چیزی نیاموزند، بدین سان خداوند در عوض آن برای شما ثواب‌ها می‌نویسد و به خاطر این کار درجات شما را در آخرت رفعت می‌بخشد» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ۳۷۵).

از همین رو علی (ع) در زمان حکومتش بدعت را مقدمه فتنه‌انگیزی معرفی می‌کند و پس از پایان جنگ صفین و ماجرای حکمیت در شهر کوفه فرمود:

«همانا جز این نیست که شروع بروز فتنه‌ها، پیروی از هوای نفس و بدعت‌هایی است که گذاشته می‌شود. سخنانی که قرآن با آن مخالف است و گروهی [با هوای نفس و یا بدعت] بر گروه دیگر سلطه و ولایت پیدا کرد که برخلاف دین خداست.» (نهج البلاغه، خطبه ۵۰).

رسول خدا (ص) این امر را در مرحله اول وظیفه علما دانسته و فرموده: «هرگاه که در میان امت من بدعتی رخ داد بر دانشمندان است که علم خود را آشکار کنند؛ کسی که چنین نکند، لعنت خدا بر او باد» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱/ص ۵۴).

۵-۴. مواجهه با اندیشه‌های آسیب‌زا

یکی از موانع اساسی برای نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل، اندیشه‌های آسیب‌زا می‌باشد و در صورتی که حکومت اسلامی با چنین اندیشه‌هایی اهمال نمایند در نهادینه‌سازی آموزه‌های اخلاقی دچار مشکل خواهد بود مهم‌ترین اندیشه‌های آسیب‌زا عبارت‌اند از:

۵-۴-۱. التقاط

التقاط به معنای دستچین کردن و پیوند دادن عقاید ناهمگون بدون برخورداری از اصول معین و مشخص می‌باشد (ر.ک؛ آقا بخشی، ۱۳۷۶: ۱۳۰).

قرآن کریم در آیات متعددی مرتکبین التقاط را مورد مدمت و نکوش قرار داده و خطرات آسیب زنی آنان را به مراتب بیشتر از سایر افراد می‌داند «به خاطر دروغی که زبان‌های شما توصیف می‌کند نگویند این حلال است و آن حرام تا بر خدا افترا ببندید، کسانی که به خدا دروغ می‌بندند رستگار نخواهند شد» (نحل/۱۱۶).

در آیه دیگر تفکر التقاطی را عامل ناامنی، کشتار و ناهنجاری اجتماعی معرفی می‌کند: «اما این شما هستید که یکدیگر را به قتل می‌رسانید و جمعی از خودتان را از سرزمینشان بیرون می‌کنید و در این گناه و تجاوز به یکدیگر کمک می‌کنید (و این‌ها همه نقض پیمانی است که با خدا بسته‌اید) ولی اگر بعضی از آن‌ها به صورت اسیران نزد شما آیند فدیة می‌دهید و آن‌ها را آزاد می‌سازید! در حالی که بیرون ساختن آنان بر شما حرام بود، آیا به بعضی از دستورات کتاب آسمانی ایمان می‌آورید و به بعضی کافر می‌شوید؟! برای کسی که این عمل (تبعیض در میان احکام و قوانین خدا) را انجام دهد جز رسوایی در این جهان و بازگشت به شدیدترین عذاب‌ها در روز رستاخیز، چیز دیگری نخواهد بود و خداوند از اعمال شما غافل نیست» (بقره/ ۸۵)

امام علی (ع) یکی از مهم‌ترین علل بروز تهدید امنیتی برای جامعه و مقابله با حکومت دینی را تمسک به التقاط معرفی می‌کند. حضرت در تحلیل علت جنگ صفین و حکمیت بین التقاط و فتنه‌انگیزی رابطه مستقیم برقرار کرده و می‌فرماید: «همانا آغاز بروز فتنه‌ها، هواپرستی و بدعت‌گذاری در احکام آسمانی است. نوآوری‌هایی که قرآن با آن مخالف است و گروهی [با دو انحراف یاد شده] بر گروه دیگری سلطه یابند که برخلاف دین خداست. پس اگر باطل با حق مخلوط نمی‌شد، بر طالبان حق پوشیده نمی‌ماند و اگر حق از باطل جدا و خالص می‌گشت، زبان دشمنان قطع می‌گردید ولی [آنان] قسمتی از حق و قسمتی از باطل را می‌گیرند و به هم می‌آمیزند. آنجاست که شیطان بر دوستان خود چیره می‌گردد و تنها آنان که مشمول لطف و رحمت پروردگار هستند نجات خواهند یافت» (نهج‌البلاغه، خطبه ۵۰).

۵-۴-۲. مواجهه با شبهه پردازی

یکی از مهم‌ترین راه‌کار معرفتی در نهادینه‌سازی اخلاق، مواجهه با شبهه پردازی می‌باشد در جامعه دینی هر میزان شبهه پردازی بیشتر باشد به علت تردیدها، جامعه به سمت گمراهی، شهوت‌رانی، گناه و کفران نعمات الهی و رویگردانی از حق و حقیقت بیشتر خواهد. لذا رسول اکرم (ص) درباره عواقب بی‌تفاوتی در قبال شبهات می‌فرماید:

«آنکه مرتکب شبهات شود، در منجلا ب محرمات افتد چنانکه اگر شبان، رمه خویش را در حاشیه زمین‌های ممنوع بچراند، در آستانه تعرض بدان قرار گیرد.» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۷، ص ۳۲۳)

اگر حکومت دینی در قبال مواجهه با شبهه به صورت عمل نکنند و نسبت به ترویج شبهه حساس نباشند بر همه امور سیاسی، اقتصادی و اجتماعی سایه می‌افکند در این صورت می‌تواند سرنوشت حکومت دینی را تغییر دهد چنانکه امام علی (ع) پس از بی‌وفایی کوفیان و همراهی نکردن آنان با جریان حق و حقانیت که به گستاخی و میدان‌داری بنی‌امیه منجر شد خطاب به آنان می‌فرماید:

«جایگاه خود را به ستمگران واگذار کردید و زمام امور خود را به دست بیگانگان سپردید و امور الهی را به آنان [بنی‌امیه] سپردید همان‌هایی که به شبهات عمل می‌کنند و در شهوات غوطه‌ور هستند» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۰۶).

این عبارات به خوبی نشان می‌دهد که شبهه و شهوت، دو عنصر کلیدی در فکر و جسم می‌باشد که می‌تواند در صورت بروز، سرنوشت حکومت دینی را عوض کند.

بحث و نتیجه‌گیری

الف) روش‌های حکومت اسلامی جهت نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل در یک تقسیم‌بندی کلی به روش‌های معرفتی و روش‌های عملی یا رفتاری تقسیم می‌شوند. روش‌های معرفتی نیز در یک تقسیم‌بندی کلی به روش‌های معرفتی نگرشی، معرفتی گرایشی و معرفتی واکنشی تقسیم می‌شوند.

ب) روش‌های معرفتی نگرشی شامل؛ دعوت به توحید و یکتاپرستی، رسالت و معاد باوری

می‌باشند که هر یک از آن‌ها در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین مسلمانان و غیرمسلمانان تأثیرگذارند بر این اساس حکومت اسلامی ملزم است در تقویت باورها و اعتقادات ملت‌ها تلاش نماید و در صورت اهمال، تلاش حکومت بی‌فایده خواهد بود.

ج) توحید و یکتاپرستی، رسالت و معاد نقش اساسی و بنیادی در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل دارند هر یک از این سه بخش دارای آثار و کارکردهای فراوانی در روابط بین‌الملل می‌باشند. وجه مشترک هر سه اعتقاد؛ توسعه نگرش، پیشگیری از بینش‌های انحرافی، انسجام، اخلاق‌مداری، آرامش، تعادل، هم‌افزایی و... در میان ملت‌ها می‌باشند و بی‌توجهی و رویگردانی به هر یک از اصول اعتقادات پیامدهای فراوانی برای حکومت اسلامی دارد.

د) آگاهی بخشی ملت‌ها، ترویج فرهنگ عدالت‌خواهی، کاربست حکمت، و ترویج آسان و ساده آموزه‌های دینی، بیداری وجدان ملت‌ها از مهم‌ترین روش‌های معرفتی گرایشی می‌باشند. رعایت این روش‌ها، منجر به همزیستی مسالمت‌آمیز بین اقوام مختلف در نتیجه باعث نهادینه‌سازی اخلاق در میان ملت‌ها خواهد بود.

ه) پرهیز از اکراه و اجبار مردم در دعوت به دین، نفی اصالت خشونت در روابط انسانی، مواجهه با بدعت‌گذاری و مقابله با اندیشه‌های آسیب‌زا همانند؛ التقاط و شبهه‌پردازی از مهم‌ترین روش‌های معرفتی واکنشی می‌باشند که در نهادینه‌سازی اخلاق در میان ملت‌ها نقش اساسی دارند.

ORCID

Enayat Sharifi

 <http://orcid.org/0000-0002-1622-539x>

Mahmoud Ramezani

 <http://orcid.org/0000-0002-1334-756x>

Kordasiabi

 <http://orcid.org/0000-0002-6824-017x>

Abdulmotaleb Abdullah

منابع

- قرآن کریم. ترجمه مکارم شیرازی. ناصر. (۱۳۸۰). تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی
نهج البلاغه. ترجمه محمد دشتی.
- آقا بخشی، علی. (۱۳۷۶). فرهنگ علوم سیاسی. چاپ سوم. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک
علمی.
- ابن مسکویه، ابوعلی. (۱۴۲۲ هـ ق). تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق. قم: انتشارات بیدار.
- ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۳۷۲). عیون الاخبار الرضا. مترجم حمیدرضا مستفید و علی اکبر
غفاری. تهران: نشر صدوق.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۰). تفسیر انسان به انسان. قم: اسراء.
- _____ . (۱۳۷۱). مجله معرفت. شماره ۷. ص ۸.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۳). لغت‌نامه دهخدا. چاپ دوم. تهران: دانشگاه تهران.
- حراملی، محمد بن الحسن. (۱۳۸۳). وسائل الشیعه. چاپ دوم. قم: موسسه آل‌ال‌بیت علیهم‌السلام
لاحیاء التراث.
- زمخشری، محمود. (۱۴۰۷). تفسیر الکشاف. بیروت: دارالکتاب.
- سید بن قطب ابراهیم شاذلی. (۱۴۲۲ ق). فی الظلال القرآن. چاپ دوازدهم. بیروت- قاهره.
- سیوطی، جلال‌الدین عبدالرحمن. (۱۳۶۳). الاتقان فی علوم القرآن. ترجمه سید مهدی حائری
قزوینی. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- سه‌یر، آندره. (۱۳۸۸). روش در علوم اجتماعی. رویکرد رئالیستی. ترجمه عماد افروغ. تهران:
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- شاپگان، فریبا و سهرابی و حیدر. پاییز. (۱۳۹۶). روش‌های نهادینه‌سازی رفتاری از دیدگاه اسلام.
مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی علوم انسانی و اسلامی. دوره سوم. شماره ۳.
- شهید ثانی، زین‌الدین بن علی عاملی. (۱۳۹۸ هـ ق). الروضه البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة. به
کوشش سید محمد کلانتر. نجف: نشر جامعه النجف الدینیة.
- فخر رازی، محمد عمر. (۱۴۱۳ ق). التفسیر الکبیر. چهارم. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- فیض کاشانی، ملامحسن. (۱۳۶۷). الحقائق فی محاسن الاخلاق. تصحیح و تدقیق: عبدالله غفرانی.
تهران: ناشر مدرسه عالی شهید مطهری.

روش‌های معرفتی حکومت اسلامی در نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی...؛ شریفی و همکاران | ۸۳

- قاضی، ابوالفضل. (۱۳۸۳). *حقوق اساسی و نهادهای سیاسی*. تهران: دانشگاه تهران.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۷۴). *المیزان فی تفسیر القرآن*. مترجم محمدباقر موسوی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- علم الهدی، سید مرتضی. (۱۴۱۰ هـ.ق). *رسائل الشریف المرتضی*. قم: نشر. دارالقرآن الکریم.
- علی پور، محمدصادق. (۱۳۹۸). *معرفت فلسفی*. سال هفدهم. شماره دوم. ۶۶.
- غزالی، ابوحامد. محمدبن محمد. (۱۴۱۶ هـ.ق). *احیاء علوم‌الدین*. چاپ اول. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- کافی، مجید. (۱۳۸۵). *مبانی جامعه‌شناسی*. تهران: انتشارات مرکز جهانی علوم اسلامی.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ هـ.ق). *الکافی*. تهران: انتشارات دارالکتب اسلامی.
- مارودی، ابوالحسن علی بن محمد بن حبیب. (۱۲۸۳). *الاحکام السلطانیه*. ترجمه حسین صابری. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- متقی هندی، علاء‌الدین. (۱۳۹۷ هـ.ق). *کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال*. تحقیق بکری حیانی. صفوة السقا. بیروت: مؤسسه الرساله.
- مجلسی، محمد باقر. (۱۴۰۳ هـ.ق). *بحار الانوار*. مصحح جمعی از نویسندگان. بیروت: انتشارات دار احیاء التراث العربی.
- مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۴۲۶ ق). *دروس فی العقیده الاسلامیه*. لبنان: جمعیه المتعارف الاسلامیه الثقافیه یرازی.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران. (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
- معین، محمد. (۱۳۹۰ ش). *فرهنگ معین*. چاپ ۱۲. تهران: سرایش.
- مؤسسه پژوهشی و آموزشی امام خمینی. *فلسفه اخلاق*. ۱۳۷۷ ق، انتشارات مؤسسه پژوهشی و آموزشی امام خمینی
- نوری، میرزاحسین. (۱۴۰۸ ق). *مستدرک الوسائل*. قم: مؤسسه آل‌البیت.

References

- The Holy Quran. (2001). Translated by Makarem Shirazi. Naser. Tehran: Office of Islamic History and Studies. [in Persian]
- Alipour, Mohammad Sadeq (2018). *Philosophical knowledge*. 17th year Second Issue. 66. [in Persian]
- Agha Bakhshi, Ali. (1997). *Political science dictionary*. Third edition.

- Tehran: Scientific Information and Documents Center. [in Persian]
- Dehhoda, Ali Akbar. (1994). *Dehhoda dictionary*. second edition. Tehran: University of Tehran. [in Persian]
- Elmolhoda, Syed Morteza. (1989). *Letters of Al-Sharif al-Mortaza*. Qom: Dar al-Qur'an al-Karim.
- Fakhr Razi, Mohammad Omar. (1992). *Al-Tafsir al-Kabir*. Fourth. Qom: Publications of the Islamic Propaganda Office.
- Feiz Kashani, Mollamohsen. (1988). *Truths in moral virtues*. Proofreading: Abdullah Ghofrani. Tehran: Publisher of Shahid Motahari High School. [in Persian]
- Ghazi, Abulfazl. (2004). *Fundamental rights and political institutions*. Tehran: University of Tehran. [in Persian]
- Ghazali, Abu Hamed. Muhammad bin Muhammad (1995). *Revival of religious sciences*. First Edition. Beirut: Dar al-Kitab al-Elmieh. [in Arabic]
- Horameli, Muhammad bin Al-Hassan. (2004). *Al-Shia means*. second edition. Qom: Al al-Bayt al-Ehya al-Toras Institute.
- Ibn Moskawieh, Abu Ali. (2001). *Moral refinement and Iraq purification*. Qom: Bidar Publications.
- Ibn Babouyeh, Muhammad ibn Ali. (1993). *Ayun Al-Akhbar Al-Reza*. Translated by Hamidreza Mustafid and Ali Akbar Ghafari. Tehran: Sadouq Publishing. [in Persian]
- Imam Khomeini. (1377). *Research and Educational Institute*. Moral philosophy. Publications of Imam Khomeini Research and Educational Institute
- Javadi Amoli, Abdullah. (1390). *Human to human interpretation*. Qom: Israa. [in Persian]
- _____. (1992). *Marefat magazine*. Number 7. Page 8. [in Persian]
- Kafi, Majid. (2006). *Basics of sociology*. Tehran: Publications of the World Center of Islamic Sciences.
- Kulayni, Muhammad bin Yaqub. (1986). *Al-Kafi* Tehran: Islamic Library Publishing House. [in Persian]
- Marodi, Abul Hasan Ali bin Muhammad bin Habib. (1984). *Al-Ahkam al-Sultaniyyah*. Translated by Hossein Saberi. Tehran: Elmi va Farhangi Publications. [in Persian]
- Motaghi Hendi, Alaeddin. (2018). *Kanz-al-Amal fi Sunan al-Aqwal and al-Afal*. Bakri Hayani's research. Safwa al-Saqqa. Beirut: Al-Rasalah Foundation. [in Arabic]
- Majlesi, Mohammad Baqer. (1982). *Bahar Al-Anwar. Proofreader of a group of authors*. Beirut: Ihya al-Trath al-Arabi Publishing House. [in Arabic]
- Mesbah Yazdi, Mohammad Taghi. (2005). *Lessons in al-Aqeedah al-*

- Islamiya*. Lebanon: Al-Mu'ta'arif Al-Islamiyya Al-Thaqfiyyah Yerazi. [in Arabic]
- Makarem Shirazi, Nasser, et al. (1995). *Example interpretation*. Tehran: Dar al-Ketab Islamiyya. [in Persian]
- Moein, Mohammad (2018). *Moein dictionary*. Edition 12. Tehran: Sorayesh. [in Persian]
- Noori, Mirzahosein. (1987). *Mustardak al-Wasail*. Qom: Al al-Bayt Institute.
- Nahj al-Balagha. Translated by Mohammad Dashti.
- Seyyed Bin Qutb Ebrahim Shazli. (2001). *In the shadows of the Qur'an*. 12th edition. Beirut-Cairo. [in Arabic]
- Siyuti, Jalaluddin Abdurrahman. (1984). *Proficiency in the sciences of the Qur'an*. Translated by Seyyed Mehdi Haeri Qazvini. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Se yer, Andreh. (2009). *Method in social sciences*. Realistic approach. Translated by Emad Afrough. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. [in Persian]
- Shayegan, Fariba and Sohrabi and Heidar. Fall. (2016). *Behavioral institutionalization methods from the perspective of Islam*. Collection of Papers of the International Congress of Islamic and Human Sciences. Third period. Number 3. [in Persian]
- Shahid Thani, Zain al-Din bin Ali Ameli. (2019). *Al-Rawzah al-Bahiya in Sharh al-Lama' al-Damashkiyyah*. By the efforts of Seyyed Mohammad Kalantar. Najaf: Publication of Al-Najaf Al-Diniya Society. [in Arabic]
- Tabatabayi, Mohammad Hossein. (1995). *Al-Mizan in Tafsir al-Qur'an*. Translated by Mohammad Bagher Mousavi. Qom: Islamic Publications Office. [in Persian]
- Zamakhshari, Mahmoud. (1986). *Tafsir al-Kashaf*. Beirut: Dar al-Kitab. [in Arabic]

استناد به این مقاله: شریفی، عنایت، رضانی کردآسیایی، محمود، عبدالله، عبدالمطلب. (۱۴۰۲). روش‌های معرفتی حکومت اسلامی در نهادهای سازی ارزش‌های اخلاقی در روابط بین‌الملل با تأکید بر قرآن و روایات، فصلنامه علمی پژوهش‌نامه معارف قرآنی، ۱۴(۵۲)، ۶۱-۸۵.

DOI: 10.22054/rjqk.2023.2202.2557

Quranic Knowledge Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

